

ДОДАТОК ДО II ТОМУ

(Західний — Захурчаты)

У попередніх виданнях «Словаря української мови» Бориса Грінченка була, на жаль, пропущена частина реєстру на літеру З — близько 90 словникових статей (разом з покликаннями). У цьому виданні такі слова відновлюються за архівом Б. Грінченка, який зберігається у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України, і подаються в кінці літери Н другого тому. У пропонуваному додатку текст Б. Грінченка подається без змін.

Західний, а, е, прил. Западный. *И вы схи́дни, ѝ вы захи́дни. И вы, що по горахъ пышныхъ.* К. Псал. 172.

Захід-сонця, нескл. 1) Западъ. 2) закатъ. *Цыганъ пишовъ на закладъ, що буде косыты до захид-сонця.* Ном. 10057.

Західь, оду, м. 1) Заходъ, закатъ. *Щобъ я до заходу сонця дитей не бачывъ.* Ном. 931. 2) Западъ. *Ой куды ты полынешъ, сывыи соколоньку, чы на-в-всхидъ, Чы на захидъ, чы на Вкраиночку.* Чуб. V. 381. Употр. во мн. ч.: **Повернутися на заходи сонця.** Повернутися къ западу. Змієв. у. 3) Хлопоты, приготування. *Ніяк того діла в один день не скінчиш, — багато заходу.* Мир. Пов. II. 119. *Тры дни заходу, а день празныку.* Ном. **Дурный захидь.** Неудачныя старанія. Ном. 7597. **Шкодá ѝ заходу!** Напрасныя старанія. Ном. 7597. **За однимъ заходомъ.** За однимъ разомъ. *За однимъ заходомъ забрать вже ѝ тее.* Уман. у. 4) **Заходомъ бытыся.** Усилено битыся. *Серце що-годыны заходомъ бьеться: не дїждусь його.* Г. Барв. 78. 5) **У заходы йты.** Идти зигзагами. *Кинь въ горахъ у заходы йде.* Гуцул.

Захімлигы, млю, лыш, гл.? *Захімлили хімлушечку, Як у полі грушечу Сьому, тому хемлушечка, А Юрасю як душечка.* Свад. п. Мет. 209.

Захланный, а, е, прил. Жадный. *Убогому мало-що бракуе, а захланному всього.* Ном. 1564.

Захланнык, ка, м. Жадный человек. Желех.

Захланнысть, осты, ж. Жадность. Желех.

Захлына́тыся, наюся, ешся, с. в. захлы́нутыся, нуся, нешся, гл. Захлебываться, захлебнуться, поперхнуться. *Не встпала збрехаты — захлынулася.* Уман. у. *Пекельный цербере! гарчы і захлинайся.* К. Дз. 57.

Захлы́паты, паю, ешь, гл. Заплакать, начать всхлипывать. *Ти молодьци, що спивалы и казылысь, захлыпалы.* Стор. МПр. 55.

Захлы́патыся, паюся, ешся, с. в. захлы́пнутыся, пнуся, нешся, гл. = Захлынатися, захлынутыся. *Аж пырхае, аж захлыпается проклятий.* ЗОЮП. II. 30. *Положи бо шапку!.. захлипнувшись з горя... говорить бабуся.* Г. Барв. 504.

Захлы́стуваты, тую, ешь, гл. Захлебывать. *Сватання горілкою захлистувать.* Стец. 18.

Захлы́стуватыся, туюся, ешся, гл. Захлебываться.

Захлю́ндрытыся, рюся, рышся, гл. = Захлю́патыся.

Захлю́паты, паю, ешь, гл. Забрызгать, замочить (платье).

Захлю́патыся, паюся, ешся, гл. Забрызгаться, замочиться.

Захлю́постаты, таю, ешь, гл. = Захлю́потаты. *Стали брести, а коні в воді як захлюпостали.* ЗОЮР. I. 301.

Захлю́потаты, чу, тышь, гл. Заплескать. *Лыны захлюпоталы у води у горшку пидъ лавкою.* Рудч. I. 188.

Захлю́статы, стаю, еш, гл. = Захлю́паты.

Захлю́статыся, таюся, ешся, гл. = Захлю́патыся. *Забрызкався, захлюпався.* Кв. I. 138.

Захлю́щтыся, щуся, шышся, гл. = Захлю́статыся.

Захля́нуты и захля́сты, ну, нешь, гл. Отощать, ослабѣть. *Захляла молодецька сила.* Греб. 354.

Захля́патыся, паюся, ешся, гл. = Захлю́патыся. Вх. Уг. 239.

Захля́сты. См. Захлянуты.

Захмарити. См. **Захмарювати.**

Захмарювати, рюю, еш, с. в. захмарыты, рю, рышь, гл. Покрывать, покрыть тучами, затмить, затемнить. *Захмарыв прежнему його славу.* К. Псал. 209.

Захмарюватися, рююся, ешся, с. в. захмарыться, рюся, рышся, гл. Покриваться, покрыться тучами. *На двори захмарылося. Сонечко мое ясеньке!.. тепер ти захмарилось.* Г. Барв. 386. *Захмарилось обличчя Грицькове.* Г. Барв. 153.

Захмеліти, лю, лышь, гл. Охмелѣть.

Захмызувати, зую, еш, гл. Загородить хмызом. Славяносерб. у.

Захмулений, а, е. О колосѣ и пр.: пустой, больной. *Як великодну п'ятницю ясно, то пшениця не буде захмулена.* МУЕ. III. 43. *Оріхи захмулені.* МУЕ. III. 46.

Захмурытыся, рюся, рышся, гл. Нахмуриться. *Що ся на'ня захмурыла Ты, бидо, чорненька.* Гол. IV. 491.

Захова, вы, ж. = Заховъ.

Заховання, ня, с. Сохраненіе. Левиц.

Заховаты, ваю, ешь, гл. 1) Спрятать, запрятать. *Украдешъ одержу и заховаешъ.* Рудч. 2) Сохранить, уберечь. *Видь урокивъ и Богъ не заховае.* Ном. 8395. *Захочай насъ одъ сього лыха!* Стор. МПр. 89. 3) Похоронить. *Заховае хоть и пипъ Абы грошей сорокъ кипъ.* Чуб. V. 461. *Сама хоче мене маты в землю заховаты.* Шевч. 17.

Заховатыся, ваюся, ешся, гл. 1) Спрятаться, запрятаться, скрыться. *А, а, коточокъ, Заховався в куточокъ!* Макс. 1849. 105. *Старий заховався В степу на могилі, щоб нікто не бачив.* Шевч. 6. *Въ нову комору заховаюся, Золотымы замкамы замыкаюся.* Чуб. III. 129. *Нема ни тьмы, но схованкы такои, Щобъ заховався ледачый зъ своим диломъ.* К. Іов. 76. 2) Сохраниться, удержаться.

Заховстаты, таю, ешь, гл. Зануздать. *Кацапы кажуть — зануздай, а мы — заховстай кони, а воно все йидно.* Камен. у.

Заховъ, ву, м. Скрытое мѣсто, сокрытіе. *Той кинь стоявъ у його десь тры дни у захови.* Верхн. у. *Даю гроші батькові у захов, то вони у його скрині лежать.* Новомоск. у.

Заходень, дня, м. Прилещецъ. *Під пальмами ховався мовчазливий, Скитавсь по кам'яній пустині одинокий, Мов заходень, стратенець нещасливий, Серед чужих людей безлюдник боязливий.* К. Мх. 17.

Заходенькы, кивъ, мн. Уголки. *Вси заходенькы обходыла, И смитнычкы, И суточки, А доброго ничого тамъ не вздрила.* Гліб. 30.

Заходжуватыся, джуюся, ешся, гл. [потім закреслено і подано далі — після **заходгытыся**, але наступне слово **заходжый** лишилося на місці. — О. Т.]

Заходжый, а, е, прил. Захожий. Н. Вол. у.

Заходгыты, джу, дышь, с. в. зайты, йду, деш, гл. 1) Заходить, зайти (куда). *Отъ вона заходыть в ту хату.* Рудч. *Та йшов козак до дивчыны, зайшов до вдовыци.* Мет. 53. 2) — за що. Заходить, зайти за что-либо. *Уже зайшла за ліс, — не видко вже.* 3) О солнцѣ: заходить, зайти, закатываться, закатиться. *Не заходь, сонце, не заходь.* Чуб. III. 232. 4) Заходить, зайти; уходитъ, уйти. *Брехнею не далеко зайдеш.* Ном. *Спасибі Богу, що зайшла десь, а то б уже давно досі скребла моркву.* О. 1862. II. 24. 5) Доходить, дойти, достигать, достигнуть. *Напиламя на меду та додому не зайду.* Гринч. III. 326. *Не заходить матінчин та до мене голосок.* Чуб. *Ой обсади, мила, голубонька сива, вишеньками двір, ой щоб не заходив, вітер не заносив мого голосочку в двір.* Мет. 67. *Заходять негарнії звісти.* КС. 1862. V. 362. 6) Застигать, застигнуть, заставать, застать. *Заночуйте, добрі люде, Бо мя нічка зайшла.* Гол. *Я грапа Розумовського не зайшла затим, що спрежду в другій слободі жила.* Харьк. г. *Заходять нас вісти: Ходять нам дати їсти.* О. 1862. IV. 14. 7) В карточной игрѣ: ходитъ, пойти. Харьк. у. 8) Начинаться, начаться. Употр. только въ выраж.: **Свято, празник заходить, зайшов. Свято заходить.** Наканунѣ самого праздничного дня сейчас послѣ заката солнца, — только относительно этого вечера и употребляется настоящ. выраженіе. 9) — **з ким.** Водитъ съ кѣмъ компанію, знаты ся съ кѣмъ; начинать, начать что-либо дѣлать съ кѣмъ. *Се злидні, бідота! Що тобі з такими заходити.* МВ. (О. 1862. III. 45). *Не хочу... з мужиками заходити.* Св. Л. 158. *Я з поганою не зайду.* Св. Л. 235. *З дурнем зайди, сам дурнем будеш.* Ном. 6170. 10) Доставать, хватать, хватить, быть въ достаточном

количествѣ. *Малярі, малярі, красную змалюйте: За мої гроші фарбу не шкодуйте! Кед то й вам не зайде, я еще докуплю.* Гол. III. 438. II). Беременѣть, забеременѣть. *Изваріть ту щуку, із їжте, то ви зайдете. Вона так і зробила: зайшла і цілий год ходила. Кончився год — родила ужа.* Рудч. Ск. 1. 81. То-же значеніе: зайті дитям, — на дитину. Зачать ребенка. *Параска зайшла на дитину.* Волч. у. 12) — сльозами, кров'ю. Наполняться, наполниться слезами (о глазах), затекать, затечь кровью. *Сльозами очі заходять.* Желех. 13) — між ким. Случаться, случиться, произойти между кѣм. *Зайшло щось межи нами.* Желех. 14) — у голову. Съ ума сходить, сойти, оудрѣть. *Миш у голову зайшла, заким зерно знайшла.* Ном. 1518. 15) Заходьгы в речі, — розмову. Вступать в разговор. *Не дуже в речі заходжу: распитаюсь дороги... та й дали.* МВ. I. 14. *З Варкою що-дня Павло бачився на-швидку. В розмову вона не заходила.* МВ. (О. 1862. I. 83). *З Марусею вона про се не заходила в розмову.* МВ. II. 158. 16) — у сварку. Ссориться, затѣвать ссору. *Нехай-же мене Господь милосердний боронить, щоб я з тобою в сварку заходила.* МВ. I. 12. 17) — у хмару. Начинать, начать говорить что-то непонятное. *Отже и бачу, що ви... в хмару заходите.* О. 1862. II. 30.

Заходьгы, джу, дышъ, гл. 1) Начать ходить, приняться ходить, заходить. *Вставъ и заходывъ по хати. Ходором заходьгы.* Задрожать, задвигаться. *Въ його земля ажъ ходоромъ заходывъ, И задрижять йи стовпы-пидпоры.* К. Іов. 2) Обносить. *Нови чоботы треба заходьгы по сухому.*

Заходитися, джуся, дышся, с. в. зайтыся, йдуся, дешся, гл. 1) Заливаться, залиться плачем, смѣхом (преимущественно о дѣтяхъ). Мил. 33. *Чи ти глуха? Аж заходиться дитина, кричучи, а вона не чує! — Як зайшлось дитя, дак насилу одхлынуло. — Треба швидче до господи: дитина зайшлась.* Г. Барв. 361. *То засмієсь, аж зайдеться, То знов заголосить.* Федьк. 2) Начинаться, начаться. *Од чого-то воно зайшлось, що ти його везла?* Рудч. Ск. I. 182.

Заходьгыся. См. Заходжуватыся.

Заходжуватыся, джуюся, ешся, с. в. заходьгыся, джуся, дышся, гл. Приниматься, приняться за что, затѣять что. *Та й заходывся хорошенько М'ясце пидъ дубомъ умынатъ.* Гліб. *Губы та опеньочки — заходывсь старый коло ненечкы.* Ном. *Жинка заходылась, — наварыла галушокъ.* Рудч. *Заходивсь коло неї з батогом.* Г. Барв. 322.

Захожальый, а, е, прил. Захожій.

Захожаты, жаю, ешъ, и захождаты, ждаю, еш, гл. = Заходьгы. *Из ряду до ряду захожайте (захождайте).* Чуб. V. 933. КС. 1882. VIII. 267. *Ой ставъ мисяць захожаты.* Мет. 74.

Захожуваты, жую, ешъ, гл. = Захожаты.

Захожуватыся, жуюся, ешся, гл. = Заходжуватыся. *Наглядів раз п. гарненьку молодичку та й давай біля неї захожуватись.* Мнж. 93.

Захожый, а, е, прил. Захожій. *Чужи воны булы, захожи въ тій краини.* К. Псал. 239.

Захолітаты, таю, еш, гл. Заколебать, зашатать. Желех.

Захолітатыся, таюся, ешся, гл. Заколебаться, зашататься. Желех.

Захолод, ду, м. Студень, заливное. *Дев'ятнадцять самих баранячих голів до захолоду сама посмалила.* Г. Барв. 425. *І порося свячене, і паска заввишки з козацьку кучму, і захолоди, і всякі страви.* Г. Барв. 179.

Захолода, ды, ж. Прохлада. Желех.

Захолоджуваты, джую, ешъ, с. в. захолодыты, джу́, дыш, гл. Застуживать, застудить. *Було й замочу ноги, і захолоджу, а кочу на батьківських до дітей.* Г. Барв. 504.

Захолоджуватыся, джуся, ешся, с. в. захолодытыся, джуся, дышся, гл. Простуживаться, простудиться. *Захолодылась дитина та й умерла.* Канев. у. *Де взявся вітер, буря, дощ ливний — захолодилася вона та й занедужала.* МВ. (О. 1862. I. 81).

Захолодиты, дія, ешъ, гл. = Захолонуты.

Захолодка нарѣч. Пока прохладно.

Захолоджуваты, жую, ешъ, гл. = Захолоджуваты.

Захолонуты, ну, нешъ, гл. Простыть. *Добре будеъ якъ захолоне.* Ном. *Винъ такъ и захоловъ.*

За́хоп, пу, м. **Захватъ**.

Захо́плюваты, люю, ешь, с. в. **захопы́ты**, плю, пышь, гл. **Захватыва́ть**, **захватить**.
Захоплював потужний людську землю. К. Іов. 49. *Дух й захопило.* К. ДС. с. II.

Захоробры́тыся, рюся, рышся, гл. **Расхрабриться**.

Захорона́, ны, ж. **Защита**. Желех.

Захоронни́й, а, е. **Защитный**. Желех.

Захороньти. См. **Захороняты**.

Захороня́ты, няю, ешь, с. в. **захороньты́**, ню, нышь, гл. 1) = **Поховаты́**. *Выкопайте диль глыбокый, схоронить мене. Выкопали й захороньлы.* Чуб. V. 1054. Рудч. 160.
2) **Защитить**.

Захороньты́, шю, ешь, гл. **Похорошѣть**.

Захоруваты́, рую, ешь, гл. **Заболѣть**. Камен. у. Міус. окр. *Пославъ Богъ йимъ лыхо: захорувавъ Господарь та хутко и вмеръ.* МВ.

Захотінка, нкы, ж. **Капризное желаніе**. Желех.

Захоты́ты, чу, чешь, гл. = **Захты́ты**. *Захотила вража баба молодою буты.* Мет. 471.

Захоты́тыся, хочеться, гл. безл. = **Захты́тыся**. *Сыдивъ, сыдивъ, ажъ спаты захотилося.* Кв. Др. 207.

Захрабруваты́, рую, ешь, гл. = **Захоробры́тыся**. *И йонъ же якъ захрабрувалы, Жыви суды примандрувалы.* Котл. Ен.

Захретьы́ты, хрещу, стыш, гл. **Перекрестить**. МВ. (КС. 1902. X. 154). Мнж. 129. *Чоловік побіг поперед його та скрізь хрести понаписував, аж по усьому світові. От чорт де не поткнеться, — усе захрещене.* Мнж. 128.

Захретьы́тыся, хрещуся, стышся, гл. **Перекреститься**. *Люде, зачувши дзвонів, захрестились, замолились.* Мир. Пов. II. 121.

Захры́пнуты, пну, неш, гл. **Охрипнуть**. *Співаю, аж поки не захрипну.* Левиц. I. 121.

Захропты́, плю, пышь, гл. **Захропѣть**. *Захропла на всю хату.* КВ. II. 122.

Захру́мкаты, каю, ешь, гл. **Захрустѣть** (на зубах).

Захрумтіти, мчу, мчыш, гл. **Захрустѣть**. *Він йому так одважив києм по плечах, що аж кістки захрумтіли.* К. ЧР. 276.

Захру́паты, паю, ешь, гл. 1) = **Захру́мкаты**. 2) = **Захруща́ты**.

Захрупості́ты, шу, стыш, гл. **Захрустѣть**, **затрещать**; о снѣгѣ: **заскрипѣть**. *Захрупостів сніг.* Г. Барв. 167.

Захруща́ты, шу, шышь, гл. = **Захрупості́ти**. *Зомліє, було, нога, захрущуть кістка.* Левиц. I. 7. *Як заломить свої руки, аж пальці захрущали.* Мир. ХРВ. 317.

Захрю́каты, захрюкаты, каю, ешь, гл. **Захрюкать**.

Захрясы́ты, хряшу, сыш, гл. **Загромоздить**, **запрудить**, **покрыть**. *Так і захрясять воду гуси, — таких їх тут!* Н. Вол. у.

Захря́снуты, ну, нешь, гл. 1) **Запрудиться**, **наполниться**; **засыпаться**. *Тамъ въ одного майстра хлопивъ, якъ высыпять, то такъ улыця й захрясне.* Лебед. у. *Гналы быкивъ, та такъ улыця й захрясла.* Лебед. у. *Тамъ людей, людей: шляхъ захрясь.* Черк. у. *Такъ базаръ и захрясь возамы.* Зміев. у. *Не кладіть соломи до дров, бо захрясне попілом та й не будуть горіти дрова.* Н. Вол. у. 2) **Застрять**. Св. Л. 287. *Якъ захрясне въ горли, ніякъ не одкашляешъ. Пішов та й захряс там. Довелося б мені і в Москві захряснуть на безгріш ї.* Шевч. (КС. 1883. III. 406).

Захты́ты, хочу, чешь, гл. **Захотѣть**. *Захтивъ у дида выпросыты хлеба.* Ном. *Гуси води захтіли, На Дунай полетіли.* О. 1862. IV. 34.

Захты́тыся, хочеться, гл. безл. **Захотѣться**. *Захтілося — запрягайте, видхтілося — выпрягайте.* Ном. 4974. *А воно жъ солоне — пыты захочеться.* Рудч. I. 2.

Захуды́ты, дію, ешь, гл. **Исхудать**.

Захуды́ты, джу, дышь, гл. **Довести до худобы**. *Захужени волы.* Черк. у.

Заху́каты, каю, ешь, гл. **Подуть в ладони** (для согрѣванія).

Захурча́ты, чу, чышь, гл. **Покатиться съ шумомъ**. *Дныще захурчало ажъ на горыще.* Левиц. I. 47.